

Selmeczi Gábor

(Alba Regia Szimfonikus Zenekar, koncertmester)

Az ideális zenekar – néhány gondolat a szimfonikus zenekarok szerkezetéről és működéséről (Tanári melléklettel)

Írásom néhány olyan tényezőről szól, melyeket a zenekarok működésében meghatározónak tartok. Tapasztalataim gyökere és szakmai múltamnak-jelenemnek fontos része, hogy 19 éves koromtól 39 éves koromig a Bécsi Operaházban hegedültem, 24 éves koromtól folyamatosan a Bécsi Filharmonikusokban is játszom, valamint a Budapesti Fesztiválzenekar művésze is vagyok.

Először a *szimfonikus zenekar* szavak jelentéséről szeretnék írni.

A *szimfónia* szó görög eredetű, jelentése összhang, egyesség, megállapodás, együtthangzás. A *zenekar* pedig egy összetett szó. Az első tag a *zene*, egy nyelvújítási szóalkotás, jelentése a hangok és a csend érzelmeket kiváltó elrendezése, létezésének lényege az idő. A *kar* szintén görög eredetű, a *choros*, *chorus* szóból származik, jelentése: több személy együttesen azzal a hivatással, hogy egy zeneművet előadjon.

A hangszeres együttjáték hagyománya egészen az ókorig vezethető vissza, és az évszázadok múlásával folyamatosan az adott kor igényeinek megfelelően fejlődött. Franz Joseph Haydn (1732–1809) munkássága talán a legfontosabb mérföldkő a modern zenekar kialakulását tekintve. 108 szimfóniát komponált ezzel megalapozva a szimfonikus zenekar mai formáját.

A modern szimfonikus zenekar tehát egy olyan közösség, mely a legkülönbözőbb hangszeres családokat egyesítve, ide értve a vonósokat, fafúvósokat, rézfúvósokat, ütősöket, billentyűsöket, pengetős hangszereket és egyre gyakrabban az elektromos hangszereket is, a legtökéletesebb együttjátékra és összhangzásra törekedve szólaltat meg zeneművészeti alkotásokat.

De mit is jelent a szó: művészet?

A művészet az emberi szellem legmagasabb szintű megnyilvánulása. Célja minden esetben az önkifejezés és nem a manipuláció; mindig reflektál a mára, és az esztétika összes eszközével katartikus élményt nyújt.

A szimfonikus zenekar feladata tehát az évszázadok során megalkotott zeneművészeti alkotások, vagyis általában korszakalkotó emberi elmék művészi megnyilvánulásainak tolmácsolása a lehető legnagyobb alázattal és korhűséggel. Ugyan az előadóművésznek van némi szabadsága a mű értelmezését illetően, de az soha nem szoríthatja háttérbe az alkotó mondanivalóját.

A 18. század óta folyamatosan alakult ki, hogy a zeneművek összetettségéből és a zenekar növekvő méretéből fakadóan általában egy karmesterre van szükség a darabok problémamentes előadásához.

Joggal tehető fel tehát a kérdés, ki ebben az esetben az előadóművész? Lehet-e azt mondani, hogy csak az egyik, vagy csak a másik? Ki a felelős a fent említett elvek vagy értékrend követéséért, a karmester zenekara vagy a zenekar karmestere?

A válasz szerintem egyértelmű, mindkettő.

Tapasztalataim alapján világosan látszik, hogy minél inkább kiegyenlített a tudás, valamint a felkészültség karmester és zenekar között, annál magasabb szintű, ihletett és katarzist kiváltó előadás születhet kettejük együttműködéséből. A karmester-zenekar viszonyrendszer nem lehet azonos sem a főnök-beosztott, sem a tanár-diák, sem pedig az edző-csapat kapcsolattal, elsősorban azért, mert a zenekar egy állandó (vagy csak lassan cserélődő) közeg, a cél pedig a generációkon átívelő folyamatos kollektív fejlődés.

Ezt a folyamatot leginkább egy elsőosztályú mesterhegedű életútjához lehet hasonlítani, mely sikerének három záloga, (csakúgy mint a zenekar esetében), a tökéletes építés, a rendszeres és hozzáértő javítás és karbantartás, valamint a folyamatos, lehető legigényesebb használat. Egy zenekar esetében ez a három összetevő a tökéletes működési szerkezet, a működés feltételeinek a folyamatos javítása, valamint a karmester személyének kiválasztása.

A tökéletes működési szerkezet alapvető és legfontosabb tulajdonsága, hogy annak részleteibe bele van programozva az automatikus fejlődés. Ez azt jelenti, hogy a munkamechanizmusok automatikusan javulnak, állandóan maguktól fejlődésre törekednek, nem pedig stagnálásra.

A működés feltételeinek javítása nyilván az adott vezetés feladata, melynek legfontosabb szempontja az, hogy minden egyes intézkedést a lehető legnagyobb igényességgel kell átgondolni a legfontosabb elv alapján, amely a következő: MINDEN művészeti kérdés, mert MINDEN hatással lehet a művészi munkára.

A karmester kiválasztása egy különleges kérdés, mert látszólag ennek van a legnagyobb hatása munkánk eredményére, a koncertre. Természetesen ez csak részben igaz. Mivel az tény, hogy a karmester nem tagja és nem része a zenekarnak, ezért azt leszögezhetjük, hogy ideális esetben egy szakmai, vagyis hozzáértő testület választja ki a karmester személyét. Kikből is állhatna többségében egy ilyen testület, mint a zenekar tagjaiból!? Persze nem mindenki alkalmas, vagy nem mindenkit motivál, hogy részt vállaljon egy ilyen felelősségteljes döntésből.

Nincs két egyforma ember a világon, ezért szükséges egy önmagát egyfolytában fejlődési pályán tartó működési rendszer kialakítása, melyben mindenki megtalálja a saját helyét, feladatát, de elsősorban felelősségét. Ennek a legtermészetesebb formája a hierarchia, a függelmi viszonyok fölé- és alárendeltségének rendszere, melyben az emberek valamilyen szempont (pl. fontosság, képesség, pozíció, hatáskör, felelősségvállalás) alapján rendeződnek. Itt természetesen nem a feudalizmusra jellemző örökölt jogok és befolyás hatalmi rendszerére gondolok, hanem egy demokratikus alapokon létrejött, önmagát állandóan megújítani képes és erre kötelezett modern felelősségmegosztási rendszerre. Minden egyéb rendszer automatikusan egy erős vezető személy szükségességét vonja maga után, aminek első egyenes következménye a saját felelősség áthárítása, másrészt a fejlődés autokratikus módszerekkel történő motivációja, így a jól ismert és sajnos megszokott főnök-beosztott, tanár-diák, valamint az edző-csapat viszonyrendszer kialakulása, mely igen gyakran ellehetetleníti a gyümölcsöző munkát, illetve ízekre szabdal egy generációkon átívelő fejlődést, mivel a tennivaló és a tudás ezekhez az emberekhez vagy időszakokhoz kötődően képeződik le a fejekben, meggátolva az általános kollektív tudás kialakulását.

A kollektív öntudat és a zenei felelősségérzet két ismert fogalom, mely alapvetően az ember empatikus érzékenységéből és általános intelligenciájából fakad. Meggyőződésem, hogy ez a két legfontosabb tulajdonság, melyet az alapvető hangszeres tudáson kívül kutatnunk kell tagjaink kiválasztásakor. Képzeljük el, hogy esetenként 80–100-an ülünk egy közepes méretű lakás területén, és keressük a tökéletes összhangzást.

De szűkítsük a kört! Az első hegedűben általában 10–14 különböző ember ül kettesével egymás mögött. Mi más tarthatná össze őket, mint a kollektív tudás és az érzéseik? Gondolom, mindenkiben felmerül: hát a karmester! Nos, ez az állítás nem teljesen fedi a valóságot. A karmester elindítja, inspirálja és leállítja a zenét, próbákon a saját értelmezésének megfelelően instrukciókat ad, de ezen a ponton még nagyon távol vagyunk attól, hogy igazi összhangzásról beszéljünk, mely csak akkor születhet meg, ha mindannyiunk fejében, testében, fülében ott szól a zene, ugyanúgy előre halljuk, látjuk, érezzük azt. Alapvetően egymáshoz kell alkalmazkodnunk, de természetesen egy adott rendszerben. Ez úgy működik, hogy mindenkinek épp olyan módon kell játszania, hogy az tökéletesen beleilleszkedjen az összhangzásba. Ez pl. attól függ, hogy az adott koncerten hol ül, mi a pozíciója, mi a felelősségi köre. Fizikai kísérletekkel bizonyított tény, hogy két ugyanolyan energiával játszó azonos hangszeres nem tud olyan hangerőt elérni, mintha az egyik megpróbálna a másik hangjába beleilleszkedve erősíteni azt.

A zenekar egy spirituális közeg, mint ahogy minden templomnak, ugyanúgy minden zenekarnak is megvan a saját hangulata. Játék közben minden érzékszervünkkel próbáljuk érezni egymást, hogy a tökéletes összhangzás megszülessen.

Természetesen egy ilyen közösség nem nő ki a földből néhány év alatt, és a gyors siker utáni vágyakozás gyakran akadály a fejlődésnek. Emlékezzünk vissza a definícióra, az idő a zene létezésének lényege.

Végezetül egy fontos felhívással zárom írásomat.

Kérem a zenetanárokat, hogy alapvetően zenekari szellemben tanítsák a mesterséget, és tudatosítsák a diákokban, hogy a zenekari zenészi lét nem a rossz hangszeresek alternatívája, hanem komoly és felelősségteljes élet, mely egész embert kíván!

Pilisborosjenő, 2020.03.28.

Tanári melléklet

Írásom felhasználható 16 évesnél idősebb zenét tanuló diákoknál (konzervatívumban és akadémián) egy-egy gondolat továbbfűzésére, esetleg mellette vagy ellene lehet érvelni.

Írásomat ajánlom továbbá 11–12-es gimnáziumi tanulóknak szövegértés fejlesztésére.

Például: Válaszolj az alábbi kérdésekre:

1. Mit mond a szerző, miért hasonlít a zenekar egy mesterhangszerhez?
2. A szerző szerint melyik az a két tulajdonság, ami fontos egy-egy új zenekari tag kiválasztásakor a hangszeres tudáson kívül?
3. A szerző szerint miért nem előnyös, ha a fejlődés motorja nem a szervezet, hanem egy autoriter vezető?
4. Mikor és miért alakult ki, hogy karmester áll a zenekar előtt?
5. Miért nem jó, hogy minden gyerek szólistának készül, amikor zenét tanul?